

१०. लिओनार्दो दा व्हिंची (स्थूलवाचन)

अच्युत गोडबोले (१९५०), दीपा देशमुख (१९६७) : अच्युत गोडबोले-प्रसिद्ध लेखक. माहिती तंत्रज्ञान व अर्थशास्त्राचे तज्ज्ञ. त्यांनी मराठी वृत्तपत्रे, नियतकालिकांमध्ये विपुल प्रमाणात लेखन-स्तंभलेखन केले आहे. त्यांची 'कॅनव्हास', 'किमयागार', 'ग्रेट भेट', 'झपूझा भाग १, २, ३', 'नादवेध', 'बोर्डरूम', 'मनकल्लोळ भाग १ व २', 'मुसाफिर', 'जग बदलणारे बारा जीनिअस', 'नॅनोदय', 'मनात' अशी अनेक पुस्तके प्रसिद्ध आहेत. दीपा देशमुख- प्रस्तुत पाठाच्या सहलेखिका. त्यांनी अच्युत गोडबोले यांच्यासह अनेक पुस्तकांचे लेखन केले आहे. तसेच त्यांचे स्वतंत्र लेखनही प्रसिद्ध आहे.

जागतिक कीर्तीचे चित्रकार लिओनार्दो दा व्हिंची यांचे बालपण, विविध विषयांमध्ये त्यांना असणारी विलक्षण गती आणि चित्रकलेच्या परिपूर्ण आविष्कारासाठी त्यांनी केलेला अभ्यास याची माहिती या पाठातून मिळते. लिओनार्दो यांनी विविध विषयांच्या अभ्यासातून आणि संशोधनातून काढलेली टिपणे अभ्यासकांना आजही कशी उपयुक्त ठरत आहेत, हे या पाठातून स्पष्ट होते. प्रस्तुत पाठ 'किशोर', मे २०१७ या मासिकातून घेतला आहे.

इटली नावाच्या देशातलं उंचच उंच पर्वताच्या उतारावरचं व्हिंची नावाचं एक छोटंसं गाव. एका बाजूला आर्नो नावाची खळखळ वाहणारी निळ्याशार पाण्याची नदी, तर दुसरीकडे मोठमोठे डोंगराएवढे खडकच खडक... अशा सुंदर निसर्गरम्य गावात १५ एप्रिल, १४५२ या दिवशी पिअेरो आणि कॅटेरिना यांच्या पोटी लिओनार्दो दा व्हिंची याचा जन्म झाला.

लहानपणी लिओनार्दो डोंगरदऱ्यांतून मनसोक्त भटकला. निसर्गात राहिल्यामुळे त्याला चित्रकला, संगीत, पक्षी, प्राणी, गणित, विज्ञान आणि एकूणच निसर्ग यांबद्दल खूपच कुतूहल वाटायचं. याच वयात त्याला चित्रं काढणं

खूप आवडायला लागलं. त्याचे वडील 'कशाला चित्रं काढतोस?' असं म्हणून त्याला कधीही रागावले नाहीत. लिओनार्दोला चित्रं काढायला इतकं आवडू लागलं, की तो तहानभूक विसरून जात असे. आपली चित्रं खरीखुरी वाटली पाहिजेत म्हणून लिओनार्दो नाना तऱ्हेचे प्रयोग करायचा. तो चक्क जंगलात फिरून पाली, सरडे, साप, वटवाघूळ असं काय काय गोळा करून आणायचा आणि घरी आल्यावर त्यांचं निरीक्षण करत बसायचा.

दहा ते बारा वर्षांचा असताना लिओनार्दो वडिलांबरोबर फ्लोरेन्स शहरात राहायला आला. त्या वेळेचं फ्लोरेन्स हे बुद्धिमंत, चित्रकार, शिल्पकार, कारागीर, व्यापारी, श्रीमंत लोक आणि तत्त्वज्ञ यांचं शहर होतं. वयाच्या चौदाव्या वर्षापासून ते सत्ताविसाव्या वर्षापर्यंत लिओनार्दो व्हेरोशिओ या त्या वेळच्या विख्यात चित्रकाराकडे चित्रकलेचं शिक्षण घेतलं. चित्रकलेशिवाय लिओनार्दो अनेक गोष्टी आत्मसात केल्या होत्या. तसंच गंमत म्हणजे लिओनार्दो त्याच्या वहीत 'वर्गमुळांचा गुणाकार कसा करायचा हे ल्यूकाकडे जाऊन शिकून घे' असं स्वतःच स्वतःला सूचना दिल्यासारखं काय काय लिहून ठेवत असे. त्याला गणित आणि तंत्रज्ञान हे विषयही खूप आवडत. विश्व कसं निर्माण होतं, प्रलय का आणि कसा होतो? या प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी त्यानं खगोलशास्त्राचाही अभ्यास केला होता.

अँटोनियो डेल पॉलिओलो हा शरीररचनेचा अभ्यास करणारा आणि मृतदेहांचं विच्छेदन करणारा पहिलावहिला चित्रकार म्हणून ओळखला जातो. त्याच्या स्टुडिओत जाऊन लिओनार्दो शरीराची आणि स्नायूंच्या रचनेची माहिती करून घेत असे. चित्र काढताना प्रत्येक अवयवाचं प्रमाण आणि रचना यांच्या तो गणिती पद्धतीने नोंदी करून मगच त्यांची रेखाटनं करत असे. लिओनार्दो शिल्पकलेपेक्षा चित्रकलेला जास्त श्रेष्ठ दर्जाची कला मानत असे. 'शिल्पकला यांत्रिक असून मेंदूला कमी ताण देणारी असते. शिल्पकार दगडातला नको असलेला भाग काढत राहतो;

पण चित्रकार चित्रातल्या जागा हव्या असलेल्या गोष्टींनी भरत राहतो', असं त्यानं लिहून ठेवलं होतं. प्रत्येक गोष्टीच्या मुळाशी गेल्याशिवाय आणि ती गोष्ट नीट समजल्याशिवाय लिओनार्दो कामाला सुरुवातच करत नसे. कल्पनाशक्ती ही विचाराच्या आधी येते आणि नंतर आकार येतात असंही त्याला वाटे. १४७२ साली लिओनार्दो ख्रिश्चन कथेवर आधारलेलं 'अॅनन्सिएशन' नावाचं पहिलं तैलचित्र काढलं. लहानपणापासूनच लिओनार्दोला स्पर्धा करणं आणि वादविवाद करणं आवडत नसे. तो खूपच शांतताप्रिय होता. जिथे पक्षी विक्रीला ठेवलेले असत, तिथे जाऊन लिओनार्दो तो विक्रेता म्हणेल त्या किमतीला ते पक्षी विकत घेऊन लगेचच त्यांना पिंजऱ्यातून मुक्त करत असे. युद्ध आणि युद्धामुळे होणारा रक्तपात आणि मनुष्यहानी या गोष्टींबद्दल त्याला प्रचंड तिटकारा होता. लिओनार्दो दिसायला अत्यंत देखणा होता. उठावदार गुलाबी रंगाचे कपडे घालणं आणि टापटीप राहणं लिओनार्दोला खूपच आवडे. त्याचा आवाजही सुरेल होता. त्यामुळे तो गायला लागला, की लोक मंत्रमुग्ध होऊन त्याचं गाणं ऐकत. ल्यूट नावाचं तंतुवाद्य वाजवण्यात तो वाकबगार होता. तो नेहमीच प्रसन्न आणि आनंदी असे आणि सगळ्यांशी मिळून मिसळून वागत असे.

होता. मोनालिसाच्या चेहऱ्यावरचं स्मित आजही भल्याभल्यांना कोड्यात टाकतं. फ्रान्सेस्को दी बार्टोलामिओ डेल गिओकोडो नावाच्या एका व्यापाऱ्याच्या मोनालिसा उर्फ मॅडोना लिसा नावाच्या चोवीस वर्षांच्या बायकोचं हे चित्र होतं. हे चित्र 'ला गिओकोडो' या नावानंही ओळखलं

लिओनार्दोची सर्वोत्कृष्ट समजली जाणारी, प्रचंड गाजलेली जगप्रसिद्ध कलाकृती म्हणजे 'मोनालिसा'चं चित्र.

१५०३ ते १५०५ अशी तीन वर्षे लिओनार्दो या चित्रावर काम करत

जातं. हे चित्र काढताना लिओनार्दो मोनालिसा हिला मॉडेल म्हणून बसून राहण्याचा कंटाळा येऊ नये, म्हणून तिचं मन रमवण्यासाठी गायक-वादकही ठेवले होते असं म्हणतात. आजही इतक्या वर्षांनंतर मोनालिसाच्या डोळ्यांतली ओलसर चमक आणि तेज अचंबित करणारं आहे. 'मोनालिसा' हे चित्र आज पॅरिसच्या 'लुव्र' संग्रहालयात आहे.

लिओनार्दो दा व्हिंची कोण नव्हता? तो एकाच वेळी चित्रकार, शिल्पकार, वास्तुशास्त्रज्ञ, शरीरशास्त्रज्ञ, गणिती, वैज्ञानिक, संशोधक, लष्करी अभियंता, साहित्यिक, संगीतकार, नेपथ्यकार, लेखक, तंत्रज्ञ आणि तत्त्वज्ञ या सगळ्या भूमिका निभावणारा कलावंत होता! लिओनार्दो काढलेल्या 'मॅडोना ऑन दी रॉक्स', 'लास्ट सपर' आणि 'मोनालिसा' यांसारख्या मोजक्या चित्रांनी त्याचं नाव जगात अजरामर झालं. लिओनार्दो अनेक यंत्रही तयार केली, अनेकांचे आराखडे तयार केले आणि अनेक गोष्टींचे शोधही लावले. आज आपण जी हेलिकॉप्टर्स बघतो, तशाच हेलिकॉप्टर्सची लिओनार्दोच्या नोंदवह्यांत अनेक रेखाटनं आणि गणितं बघायला मिळतात! सायकल अस्तित्वात येण्यापूर्वी तीनशे वर्षे आधीच लिओनार्दो सायकलचा आराखडा तयार करून ठेवला होता. लिओनार्दोच्या नोंदवह्यांचा अभ्यास करून त्यांतली तंत्रं समजून घेण्याचे अभ्यासकांचे प्रयत्न आजही चालू आहेत.

आपल्या आयुष्याच्या अंतापर्यंत लिओनार्दो वेगवेगळ्या विषयांवर टिपणं करून ठेवली होती. त्यात प्रकाशविज्ञान, आवाजविज्ञान, मेकॅनिक्स, हैड्रोलिक्स उड्डाण, खगोलशास्त्र, शस्त्रविज्ञान आणि शरीरविज्ञान यांच्याविषयीचं संशोधन करून विचार आणि इतर माहितीही त्यानं टिपली होती. साडेतीन हजार पानं होतील अशा त्याच्या एकोणवीस वह्या आजही उपलब्ध आहेत.

२ मे, १५१९ या दिवशी वयाच्या सदुसष्टाव्या वर्षी, कला आणि विज्ञान या दोन्हीही शाखांत संचार करणाऱ्या लिओनार्दो या जगाचा कायमचा निरोप घेतला. आपली चित्रं, शिल्पं, आपण बांधलेल्या इमारती, पूल, तसंच आपलं संशोधन हे सारं सारं जगासाठी तो आपल्यामागे ठेवून गेला.

स्वाध्याय

प्र. १. फरक स्पष्ट करा.

लिओनार्दो यांनी वर्णिलेला चित्रकला व शिल्पकला यांतील फरक

चित्रकला	शिल्पकला

प्र. २. तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा.

- (अ) 'आजही लोक लिओनार्दो यांच्या नोंदवह्यांचा अभ्यास करतात' या विधानामागील कारण.
(आ) तुमच्या मते लिओनार्दो यांचे जगावर असलेले ऋण.
(इ) 'चित्रकार' म्हणून लिओनार्दो हे अजरामर होण्याची कारणे.

खेळूया शब्दांशी.

(अ) खालील वाक्प्रचारांचा अर्थ सांगून वाक्यांत उपयोग करा.

- (अ) तहानभूक विसरणे.
(आ) मंत्रमुग्ध होणे.
(इ) कोड्यात टाकणे.

(आ) खालील तक्त्यात दिलेल्या विरामचिन्हांची नावे लिहा व त्यांचा वापर करून वाक्ये तयार करा.

विरामचिन्हे	विरामचिन्हाचे नाव	वाक्य
.		
;		
?		
!		
' '		
“ ”		

शोध घेऊया.

- पाच भारतीय चित्रकारांची आंतरजालावरून माहिती मिळवा आणि लिहा.

लिहिते होऊया.

- 'माझी आवडती कला' या विषयावर दहा ओळींत माहिती लिहा.

लिओनार्दो यांच्यामध्ये अनेक गुण होते. पाठ वाचून त्या गुणांची यादी तयार करा. या गुणांपैकी कोणते गुण तुमच्यात आहेत त्याची पडताळणी करा. नसल्यास ते अंगी बाणवण्याचा प्रयत्न करा. गुण : उदा., प्रत्येक गोष्टीच्या मुळाशी गेल्याशिवाय आणि ती गोष्ट नीट समजल्याशिवाय लिओनार्दो कामाला सुरुवातच करत नसे, म्हणजे नीट समजून घेऊन काम करत असे.

प्रकार	वैशिष्ट्ये व नियम	उदाहरण
व्यंजनसंधी	एकमेकांशेजारी येणाऱ्या वर्णांपैकी दोन्ही व्यंजने असतील किंवा पहिला वर्ण व्यंजन आणि दुसरा वर्ण स्वर असेल तर तेव्हा 'व्यंजनसंधी' होते.	$सत् + जन = सज्जन$ $त् + ज् = ज्ज$ $चित् + आनंद = चिदानंद$ $त् + आ = दा$
प्रथम-व्यंजनसंधी	पहिल्या पाच वर्गांपैकी (क, च, ट, त, प) अनुनासिकाशिवाय कोणत्याही व्यंजनापुढे कठोर व्यंजन आल्यास त्या पहिल्या व्यंजनाच्या जागी त्याच्याच वर्गातील पहिले कठोर व्यंजन येऊन संधी होतो.	$विपद् + काल = विपत्काल$ $द् + क् = त् + क् = त्क्$ $वाग् + पति = वाक्पती$ $ग् + प् = क् + प् = क्प्$
तृतीय-व्यंजनसंधी	पहिल्या पाच वर्गातील कठोर व्यंजनापुढे स्वर किंवा अनुनासिकाशिवाय मृदू व्यंजन आल्यास त्याच्या जागी त्याच वर्गातील तिसरे व्यंजन येऊन संधी होतो.	$वाक् + ईश्वरी = वागीश्वरी$ $क् + ई = ग् + ई = गी$ $अप् + ज = अब्ज$ $प् + ज् = ब् + ज् = ब्ज्$
अनुनासिक संधी	पहिल्या पाच वर्गातील कोणत्याही व्यंजनापुढे अनुनासिक आल्यास पहिल्या व्यंजनाबद्दल त्याच्याच वर्गातील अनुनासिक व्यंजन येऊन संधी होतो.	$वाक् + निश्चय = वाङ्निश्चय$ $क् + न = ङ् + न्$ $षट् + मास = षण्मास$ $ट् + म् = ण् + म्$

अनुस्वार किंवा शीर्षबिंदू	'म्' पुढे स्वर आल्यास तो स्वर मागील 'म्' मध्ये मिसळतो. व्यंजन आल्यास मागील 'म्' बद्दल मागील अक्षरावर अनुस्वार किंवा शीर्षबिंदू येतो.	$सम् + आचार = समाचार$ $म् + आ = मा$ $सम् + गती = संगती$ $म् + ग् = सं$
---------------------------	--	---

- खालील शब्दांचे संधिविग्रह पूर्ण करून तक्ता पूर्ण करा.

संधी	संधिविग्रह
शरत्काल	..... + ...
जगन्नाथ	..... + ...
तल्लीन	..... + ...
संताप	..... + ...

- खालील तक्ता पूर्ण करा.

संधिविग्रह	संधी
सत् + आचार	
सत् + मती	
शब्द + छल	
शरद् + चंद्र	

[टीप : जिथे उच्चाराची तीव्रता दिसते ती कठोर व्यंजने समजावीत आणि तुलनेने ज्यांचा उच्चार सौम्य असतो त्यांना मृदू व्यंजने समजावीत.]

कठोर व्यंजने – क्, ख्, च्, छ्, ट्, ठ्, त्, थ्, प्, फ्

मृदू व्यंजने – ग्, घ्, ज्, झ्, ङ्, ढ्, द्, ध्, ब्, भ्

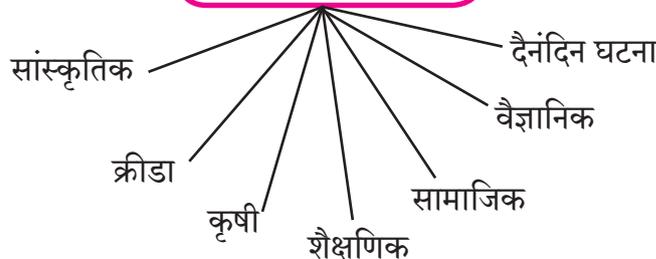
बातमी लेखन

दैनंदिन व्यवहारात घडणाऱ्या घटनांच्या बातम्या आपण वृत्तपत्रे, टी. व्ही., रेडिओ यांसारख्या माध्यमांतून वाचत व ऐकत असतो. त्यामुळे घडून गेलेल्या, घडत असलेल्या आणि घडणाऱ्या विविध घटनांविषयी आपणाला सविस्तर माहिती बातमीच्या माध्यमातून मिळत असते.

- बातमी लेखनासाठी आवश्यक गुण–

- (१) लेखनकौशल्य.
- (२) भाषेचे उत्तम ज्ञान.
- (३) व्याकरणाची जाण.
- (४) सोपी, सुटसुटीत वाक्यरचना.
- (५) चौफेर वाचन.

बातमीची विविध क्षेत्रे

- खालील बातमी वाचून त्या खाली दिलेल्या प्रश्नांची उत्तरे लिहा.
जिल्हा परिषद उच्च प्राथमिक शाळा, उत्रौली या शाळेत कला शिबिराचा समारोप संपन्न.

दिनांक : २० डिसेंबर

लोकप्रतिभा

चित्रकला शिबिराचा समारोप

उत्रौली (ता. भोर) : उत्रौली येथील जिल्हा परिषद उच्च प्राथमिक शाळेत दहा दिवसांचे चित्रकला शिबिर नुकतेच संपन्न झाले. १९ डिसेंबर रोजी दुपारी ४.०० ते ६.०० या वेळात शिबिराचा समारोप समारंभ साजरा झाला. या शिबिराची सांगता प्रसिद्ध चित्रकार श्री. अविनाश शिवतरे यांच्या सप्रात्यक्षिक मनोगताने करण्यात आली.

आपल्या जीवनातील कलेचे महत्त्व सांगताना प्रत्येकाने कोणती-ना-कोणती कला शिकणे आवश्यक आहे, हा विचार त्यांनी आपल्या मनोगतातून व्यक्त केला. समारंभाचे अध्यक्षस्थान शाळेचे मुख्याध्यापक श्री. सदाशिव शिंदे यांनी भूषवले. कलाशिक्षिका श्रीमती सुनीता सोमण यांनी प्रमुख पाहुणे व उपस्थितांचे आभार मानले.

या निमित्ताने सर्व पंचवीस शिबिरार्थींच्या चित्रांचे प्रदर्शन भरवण्यात आले होते. त्याला रसिकांचा उदंड प्रतिसाद मिळाला.

(१) कोण ते लिहा.

- (अ) समारंभाचे प्रमुख पाहुणे-
- (आ) समारंभाचे अध्यक्ष-
- (इ) चित्रकला प्रदर्शनास प्रतिसाद देणारे-

(२) चौकट पूर्ण करा.

- (अ) शिबिरार्थींची संख्या
- (आ) शिबिरार्थींनी शिबिरात शिकलेली कला
- (इ) शिबिराचे ठिकाण
- (ई) शिबिर सुरू झाले ती तारीख

(३) वरील बातमीमध्ये ज्या ज्या गोष्टींविषयी माहिती दिलेली आहे ते घटक लिहा.

